

MAKROIQTISODIY BARQARORLIK OMILLARI

Eshqulova Nasiba Normo‘minovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada milliy iqtisodiyot barqarorligiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar tizimli ravishda tahlil qilinadi. YAIM o‘sish sur’ati, inflyatsiya, investitsiyalar, fiskal barqarorlik, infratuzilma va ekologik muvozanat ichki omillar sifatida baholangan. Tashqi omillar sifatida esa eksport-import hajmi, valyuta kursi, xorijiy investitsiyalar, tashqi qarz va global narxlar o‘rganilgan. Tahlillar har bir mamlakatda ushbu omillarning iqtisodiyotga ta’siri farqli bo‘lishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, hozirgi globallashuv sharoitida tashqi omillar ta’sirining ortib borayotganligi ularning monitoringi va bahosini dolzarb masalaga aylantiradi.

Kalit so‘zlar: Makroiqtisodiy barqarorlik, ichki omillar, tashqi omillar, I, investitsiyalar, ekologik barqarorlik

Annotation

This article provides a systematic analysis of the internal and external factors affecting the stability of the national economy. Internal factors include GDP growth rate, inflation, investment levels, fiscal stability, infrastructure development, and environmental balance. External factors such as export and import volumes, exchange rate dynamics, foreign direct investment, external debt, and global price trends are also examined. The analysis shows that the impact of these factors varies across countries, depending on their economic structure. In today's globalized environment, the growing influence of external factors makes their monitoring and assessment crucial for ensuring sustainable development.

Keywords: Macroeconomic stability, internal factors, external factors, investments, environmental sustainability

Kirish

Milliy iqtisodiyotning barqarorligi – har qanday davlatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Barqaror iqtisodiy tizim ijtimoiy farovonlik, investitsion jozibadorlik, bandlik darajasi va moliyaviy mustahkamlik kabi asosiy ko’rsatkichlarda ijobiy tendensiyalarni saqlab qolish imkonini beradi. Ayniqsa, globallasuv jarayonlari jadallashgan, geoiqtisodiy notinchlik kuchaygan va pandemiya, texnologik uzilishlar singari tahdidlar kuchaygan bir sharoitda iqtisodiy barqarorlikka ta’sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillaridan boshlab iqtisodiyotda barqarorlikka erishish, makroiqtisodiy muvozanatni saqlash, islohotlar izchilligi va tashqi xavflarga nisbatan moslashuvchanlikni oshirishga qaratilgan tizimli choralarni amalga oshirib kelmoqda. So‘nggi yillarda olib borilayotgan iqtisodiy liberallashtirish, fiskal va pul-kredit siyosatining izchil yuritilishi, sanoatni diversifikatsiyalash, infratuzilmani modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini kengaytirish kabi yo‘nalishlar milliy iqtisodiyotning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, jahon narxlari o‘zgaruvchanligi, global moliyaviy inqirozlar, mintaqaviy siyosiy beqarorlik, tashqi qarz dinamikasi kabi tashqi omillar mamlakat iqtisodiyotining barqarorligiga salbiy ta’sir o‘tkazmoqda.

So‘nggi yillarda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda ekologik barqarorlik masalalari ham tobora dolzarb tus olmoqda. Iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining cheklanganligi, havoning ifloslanishi, chiqindilar muammosi va tabiiy resurslardan samarasiz foydalanish iqtisodiy faoliyatga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ekologik muvozanatning buzilishi ishlab chiqarish hajmi, aholi salomatligi, oziq-ovqat xavfsizligi va energetik xavfsizlikka tahdid solib, iqtisodiy o‘sish jarayonlarini izdan chiqarishi mumkin. Shu bois, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda ekologik omillarni ham strategik rejalashtirish va qarorlar qabul qilish jarayonlariga integratsiyalash zarur bo‘lmoqda.

Mazkur tadqiqotda iqtisodiy barqarorlikka ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar tizimi kompleks tarzda tahlil qilinadi. Jumladan, ichki omillar – ishlab chiqarish salohiyati, institutsional rivojlanish darajasi, fiskal barqarorlik, mehnat bozori dinamikasi va infratuzilmaviy rivojlanish holati doirasida baholanadi. Tashqi omillar esa xalqaro iqtisodiy kon’yunktura, eksport-import ko‘rsatkichlari, valuta bozoridagi o‘zgarishlar, tashqi investitsiyalar oqimi va tashqi qarz yukining dinamikasi nuqtai nazaridan

o'rganiladi. Shuningdek, ekologik barqarorlikni ta'minlashda iqtisodiyot va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Adabiyotlar tahlili

Milliy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash muammosi iqtisodiy adabiyotlarda doimo markaziy o'rinda turib keladi. Turli mamlakatlar tajribasiga asoslangan ilmiy tadqiqotlar bu borada ichki va tashqi omillarning o'zaro ta'sirini ko'rsatib beradi.

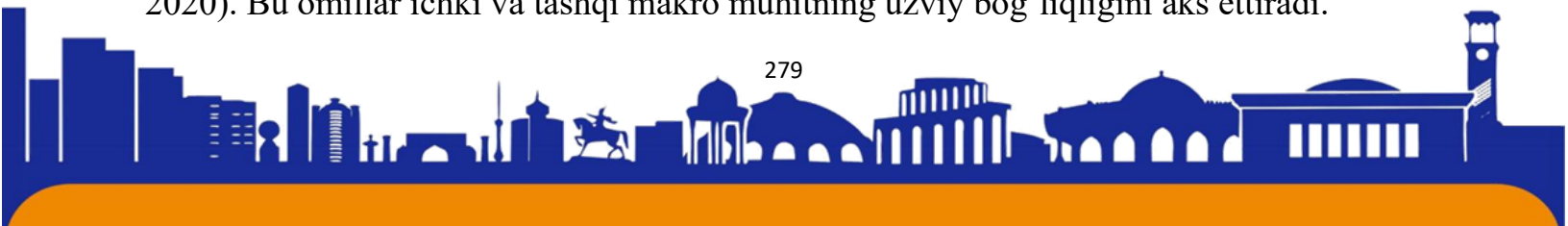
Burns (1969) o'zining klassik tadqiqotida iqtisodiy barqarorlikka erishish yo'lida fiskal va monetar siyosatning uyg'unligi muhimligini ta'kidlagan. Uning fikricha, iqtisodiy sikllarning tabiiy davriyligini e'tiborga olgan holda, barqarorlikka erishish faqat qisqa muddatli choralar bilan emas, balki uzoq muddatli institutsional islohotlar bilan bog'liq bo'lishi kerak (Burns, 1969).

Chirwa va Odhiambo (2016) tomonidan amalga oshirilgan adabiyotlar sharhida iqtisodiy o'sishga ta'sir qiluvchi makroiqtisodiy omillar: inflyatsiya, real foiz stavkalari, fiskal muvozanat, investitsiya darajasi va tashqi savdo siyosati kabi ko'rsatkichlar tizimli yoritilgan. Mualliflar ichki va tashqi omillar uyg'unligini ta'minlamasdan makroiqtisodiy barqarorlikni kafolatlab bo'lmasligini ta'kidlaydilar (Chirwa & Odhiambo, 2016).

Janubiy Osiyo mamlakatlari misolida o'rganilgan tadqiqotda iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlari sifatida sanoatlashtirish darajasi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, savdo ochiqligi va ichki investitsiyalarning o'sishi qayd etilgan (Rahman, Rana, & Barua, 2019). Mualliflar System GMM yondashuvi orqali uzoq muddatli barqaror o'sish uchun fiskal tartib-intizom va institutsional samaradorlik muhimligini ko'rsatganlar.

Tanzaniya misolida iqtisodiy o'sishni jadallashtirgan omillar tahlil qilingan tadqiqotda infratuzilma rivoji, ijtimoiy barqarorlik, qishloq xo'jaligi modernizatsiyasi va siyosiy barqarorlik asosiy sabablar sifatida ajratib ko'rsatilgan (Byaro, Pelizzo, & Kinyondo, 2023). Ushbu yondashuv O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun dolzarb ekani bilan ajralib turadi.

Afrika mamlakatlari misolida olib borilgan tadqiqotda inflyatsiyaning pastligi, savdo balansining sog'lomligi, investitsion muhit va hukumat xarajatlarining samaradorligi iqtisodiy barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan (Oyebowale & Algarhi, 2020). Bu omillar ichki va tashqi makro muhitning uzviy bog'liqligini aks ettiradi.

Eksport va investitsiya munosabatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotda esa eksport salohiyati yuqori bo'lgan davlatlarda ichki investitsiyalarning ko'payishi barqaror iqtisodiy o'sishga xizmat qilishi ta'kidlanadi (Bakari, 2022). Xususan, eksport diversifikatsiyasi iqtisodiy muvozanatni ta'minlovchi strategik omil sifatida baholanadi.

Rossiya va MDH mamlakatlari doirasidagi tadqiqotda makroiqtisodiy barqarorlikning turli shakllari, jumladan narxlar barqarorligi, moliyaviy muvozanat, tashqi savdo balansining barqarorligi haqida tushunchalar keng yoritilgan (Mutalimov & Zenati, 2022).

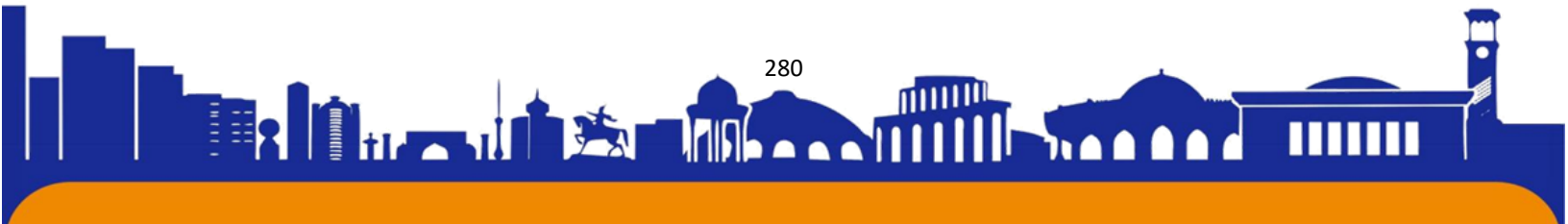
O'zbekiston kontekstida olib borilgan tadqiqotlarda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun eksport tarkibini diversifikatsiyalash, investitsion faoliyatni rag'batlantirish, hamda institutsional islohotlarni chuqurlashtirish zarurligi ko'rsatib o'tiladi (Yormonqulova, 2024; Eshqulova, 2023). Ushbu tadqiqotlar ichki siyosiy va iqtisodiy omillarni chuqur o'rganishga e'tibor qaratgan bo'lib, ekologik barqarorlik, resurslardan oqilona foydalanish va innovatsion rivojlanish masalalariga ham urg'u beradi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlarda iqtisodiy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar tizimli tarzda o'rganilgan bo'lib, ularning aksariyati milliy makroiqtisodiy siyosat, tashqi savdo sharoitlari, investitsion muhit va ekologik omillar bilan bevosita bog'liqdir. Mazkur maqolada shu omillar O'zbekiston misolida chuqur tahlil qilinadi.

Tahlil va natijalar muzokarasi

Makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillarni, odatda, ichki (endogen) va tashqi (ekzogen) omillarga bo'lish mumkin. Bu ikki omillar tizimi o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda ularning muvozanati muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy iqtisodiyotning ichki barqarorligini baholashda bir qator asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ulardan birinchisi – YAIM (ya'ni, yalpi ichki mahsulot)ning real o'sish sur'ati bo'lib, u iqtisodiy o'sishning miqdoriy darajasini ifodalaydi. YAIMning barqaror va ijobiy o'sish sur'atlari mamlakat iqtisodiyotining sog'lom rivojlanayotganidan dalolat beradi va iqtisodiy siyosatning samaradorligini ko'rsatadi (1-jadval).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-6

Inflyatsiya darajasi esa narxlar barqarorligining asosiy ko'rsatkichidir. Yuqori inflyatsiya aholining xarid qobiliyatini pasaytirib, ijtimoiy norozilikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois inflyatsiya darajasini past va boshqariladigan holatda ushlab turish iqtisodiy barqarorlik uchun muhim omil hisoblanadi.

Ishsizlik darajasi ham iqtisodiy barqarorlikning ijtimoiy o'lchovi sifatida qaraladi. Mehnat bozorining barqaror ishlashi, ish o'rinlarining yetarliligi va ish bilan ta'minlangan aholi ulushi – aholining real daromadlari va ijtimoiy farovonligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Yuqori ishsizlik esa iqtisodiy o'sishni sekinlashtiruvchi salbiy omil sifatida baholanadi.

Byudjet taqchilligi yoki ortig'i (YAIMga nisbatan foizda) fiskal barqarorlik holatini aks ettiradi. Davlat byudjetining mutanosibliigi – ya'ni daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi muvozanat – davlat moliyasining sog'lomligini ko'rsatadi. Doimiy byudjet taqchilligi moliyaviy beqarorlik va qarz yukining oshishiga olib kelishi mumkin.

Davlat qarzining YAIMga nisbati mamlakatning moliyaviy xavfsizligini belgilovchi muhim indikatorlardan biridir. Qarz yukining haddan tashqari ortishi kredit reytingining pasayishiga va moliyaviy mustaqillikning cheklanishiga olib keladi. Shu bois qarz yuki boshqaruv ostida bo'lishi zarur.

Shuningdek, investitsiyalar darajasi iqtisodiyotdagi faoliyatning kelajagi haqida signal beradi. Yuqori investitsion faollik yangi ishlab chiqarish quvvatlarining yaratilishi, texnologik yangilanish va bandlikni oshiradi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlovchi muhim omildir.

Infratuzilma rivoji – yo'llar, elektr energiyasi ta'minoti, internet infratuzilmasi – ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytiradi. Infratuzilmaviy barqarorlik biznes muhitni yaxshilaydi va investorlar uchun jozibadorlikni oshiradi.

Yana bir muhim omil bu – ekologik ko'rsatkichlar bo'lib, ular CO₂ chiqindilari, suv resurslaridan foydalanish, chiqindilar hajmi kabi parametrlardan iborat. Ekologik muvozanat iqtisodiy barqarorlikning barakali rivojlanishini ta'minlaydi. Ekologik beqarorlik esa sog'liqni saqlash xarajatlarini ko'paytiradi, ishlab chiqarishga salbiy ta'sir qiladi va resurs tanqisligiga olib keladi.

Umuman olganda, mazkur ichki ko'rsatkichlar iqtisodiy barqarorlikning asosiy poydevorini tashkil etadi. Ularning har biri alohida ahamiyatga ega bo'lishi bilan birga,

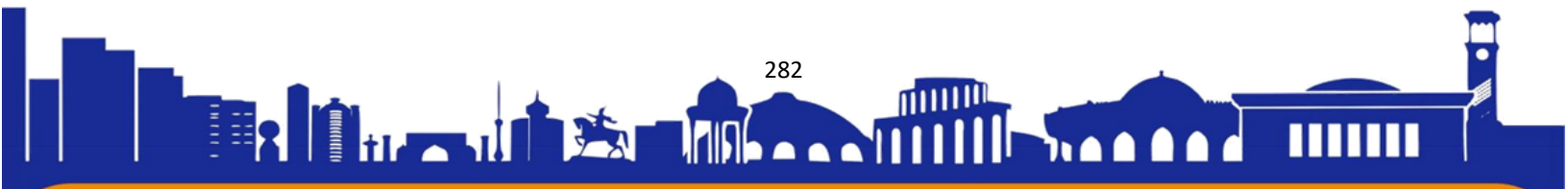
ular o‘zaro chambarchas bog‘liq holda milliy iqtisodiyotning sog‘lom rivojlanishini belgilaydi.

1-jadval

Makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sir etuvchi ichki omillar

Ko‘rsatkich nomi	Mazmuni
YAIM (real o‘shish sur’ati)	Iqtisodiy o‘shishning umumiy barqarorligini baholash
Inflyatsiya darajasi	Narxlar barqarorligi, aholi xarid qobiliyati
Ishsizlik darajasi	Mehnat bozorida barqarorlik
Byudjet taqchilligi / ortig‘i	Fiskal barqarorlik, davlat moliyasining holati
Davlat qarzi	Qarz yukining iqtisodiy barqarorlikka ta’siri
Investitsiyalar darajasi (YAIM foizida)	Ichki iqtisodiy faollik va kelajakdagi o‘shish imkoniyatlari
Infratuzilma indeksi (yo‘llar, energiya, AKT)	Ishlab chiqarish samaradorligi va hududiy barqarorlik
Ekologik ko‘rsatkichlar	Barqaror ekologik muhitning iqtisodiy jarayonlarga ta’siri

Makroiqtisodiy barqarorlikka tashqi omillar orqali ta’sir etuvchi omillar asosan xalqaro iqtisodiy munosabatlar va global moliyaviy sharoitlar bilan bog‘liqdir. Ulardan biri — eksport hajmi va tarkibi bo‘lib, u milliy iqtisodiyotning tashqi bozorga integratsiyalashuv darajasi va eksport diversifikatsiyasining holatini aks ettiradi. Eksportda yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushining ko‘pligi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi, xomashyo eksportiga haddan tashqari tayanish esa tashqi narxlar tebranishiga bog‘liqlikni kuchaytiradi.

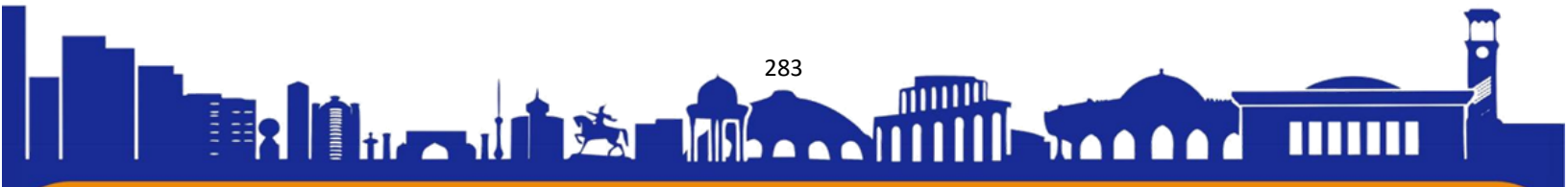
Makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sir etuvchi tashqi omillar

Ko'rsatkich nomi	Mazmuni
Eksport hajmi va tarkibi	Eksport diversifikatsiyasi darajasi
Import hajmi	Iqtisodiy ochiqlik, resurslarga qaramlik
Tashqi savdo balansining saldos	Valuta barqarorligi va milliy iqtisodiy xavfsizlik
Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar	Tashqi moliyaviy oqimlar barqarorligi
Valyuta kursi (va o'zgaruvchanligi)	Pul-kredit siyosati va tashqi raqobatbardoshlik
Xalqaro zahiralari (oylik importni qoplash yetarliligi)	Tashqi zarbalarga qarshi moliyaviy xavfsizlik
Tashqi davlat qarzi (GDP foizida)	Xalqaro qarz xavfsizligi darajasi
Jahon narx indeksi (mamlakat eksportidagi muhim bo'lgan mahsulotlar.)	Tovarlar bo'yicha narx kon'yunkturasi ta'siri

Import hajmi iqtisodiy ochiqlikning, ya'ni tashqi bozorlarga qaramlikning ko'rsatkichidir. Import hajmining yuqoriligi, ayniqsa strategik mahsulotlarda, milliy ishlab chiqarishning cheklanganligini va tashqi omillarga bog'liqlikni bildiradi. Bu esa iqtisodiy xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tashqi savdo balansining saldos, ya'ni eksport va import o'rtasidagi farq, valuta barqarorligi va tashqi to'lovlar muvozanatini aks ettiradi. Tashqi savdo saldosining doimiy manfiy holatda bo'lishi valyuta kursi bosimi, tashqi qarz ehtiyoji va xalqaro rezervlar kamayishiga olib keladi.

Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (FDI) esa mamlakatga kirib kelayotgan tashqi moliyaviy resurslar va texnologiyalar oqimini bildiradi. Barqaror va yillik asosda o'sib boruvchi FDI oqimi iqtisodiyotga ishonch va raqobatbardoshlik darajasining belgisi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-6

bo‘lib xizmat qiladi. Aksincha, FDI pasayishi tashqi siyosiy va iqtisodiy xavflarning oshganini ko‘rsatadi.

Valyuta kursi va uning o‘zgaruvchanligi tashqi savdo va investitsiyalarga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Kursning haddan tashqari o‘zgaruvchanligi eksportchilar va importchilar uchun noaniqlik tug‘diradi, pul-kredit siyosatining samaradorligini pasaytiradi.

Xalqaro rezervlar, odatda, necha oylik import hajmini qoplashga yetarli darajada bo‘lishi kerak. Rezervlarning yetariligi mamlakatning tashqi zarbalarga bardosh berish qobiliyatini ko‘rsatadi. Ularning kamayishi esa valyuta kursining beqarorligiga va tashqi moliyaviy tavakkalchilikka olib keladi.

Tashqi davlat qarzining YAIMga nisbati esa xalqaro qarz xavfsizligining muhim ko‘rsatkichidir. Qarzdorlikning yuqori darajasi byudjet bosimini kuchaytiradi, suveren kredit reytingiga salbiy ta‘sir qiladi hamda iqtisodiy mustaqillikni cheklaydi.

Oxirgi muhim ko‘rsatkich — global narx indeksi (neft, gaz, paxta kabi eksport qilinadigan xomashyo narxlari). Bu narxlar xalqaro bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyotlar uchun iqtisodiy daromadlar oqimini bevosita belgilaydi. Tovar narxlarining keskin pasayishi eksport tushumining kamayishiga, demak, makroiqtisodiy barqarorlikning izdan chiqishiga olib kelishi mumkin.

Umuman olganda, yuqoridagi tashqi omillar global iqtisodiy muhitdagi o‘zgarishlarga nisbatan milliy iqtisodiyotning moslashuvchanligini va xavfsizlik darajasini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda bu omillar doimiy monitoring va boshqaruvni talab etadi.

Xulosa

Makroiqtisodiy barqarorlik har bir davlatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, u ko‘plab ichki va tashqi omillar tizimiga bog‘liq holda shakllanadi. Ushbu maqolada iqtisodiy barqarorlikka ta‘sir etuvchi asosiy ichki omillar – YAIM o‘sish sur‘ati, inflyatsiya, ishsizlik, fiskal holat, investitsiyalar, infratuzilma va ekologik muvozanat tahlil qilindi. Shu bilan birga, tashqi omillar – eksport-import hajmi, tashqi savdo balansining holati, xorijiy investitsiyalar, valyuta kursi, xalqaro rezervlar va global narxlar kon’yunkturasi kabi omillar iqtisodiy barqarorlikka kuchli ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida ko‘rsatildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, har bir mamlakatda bu omillarning iqtisodiyotga ta‘siri o‘ziga xos bo‘lib, ularning nisbiy ahamiyati mamlakatning iqtisodiy tuzilmasi, ochiqlik

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-6

darajasi va institutsional salohiyatiga qarab farqlanadi. Ayni paytda globallashtirish kuchayib, xalqaro iqtisodiy muhit tobora o'zgaruvchan tus olayotgani sababli, tashqi omillarning milliy iqtisodiyotlarga ta'siri yanada kuchayib bormoqda.

Shu bois, har qanday davlat, xususan, O'zbekiston uchun ham, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'lida nafaqat ichki siyosatni samarali olib borish, balki tashqi omillar ta'sirini oldindan baholash, tahlil qilish va zaruriy himoya mexanizmlarini shakllantirish dolzarb masalaga aylangan. Bunday yondashuv iqtisodiy zarbalarga bardosh bera oladigan, sog'lom va barqaror iqtisodiy modelni shakllantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Bakari, S. (2022). *The Nexus between Domestic Investment and Economic Growth in Developed Countries: Do Exports matter?*

Burns, A. F. (1969). Progress towards economic stability. In *The business cycle in a changing world* (pp. 101–128). NBER.

Byaro, M., Pelizzo, R., & Kinyondo, A. (2023). What are the main drivers behind the acceleration of Tanzania's economic growth over the past three decades? *African Journal of Economic Review*, 11(4), 85–107.

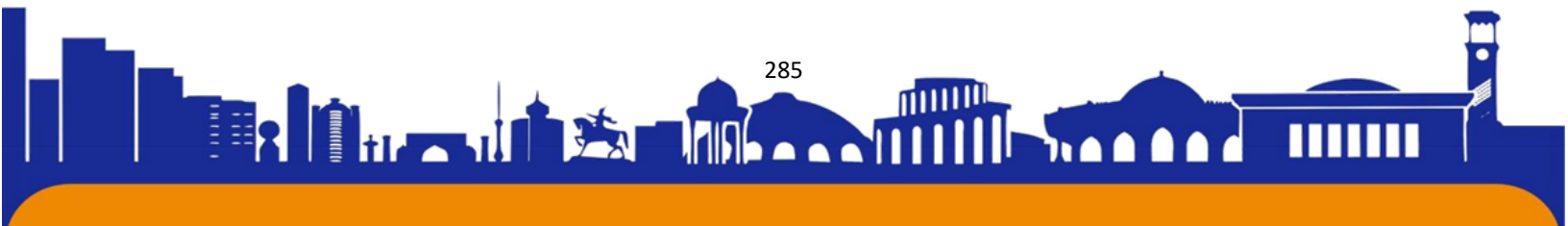
Chirwa, T. G., & Odhiambo, N. M. (2016). Macroeconomic determinants of economic growth: A review of international literature. *The South East European Journal of Economics and Business*, 11(2).

Eshqulova, N. (2023). O'zbekiston eksporti diversifikatsiyasining yo'nalishlari. *Journal of Universal Science Research*, 1, 599–610.

Mutalimov, V. A., & Zenati, Y. (2022). Формы проявления макроэкономической стабильности. In *Государство, экономика, бизнес: стратегия будущего в условиях санкционного давления*.

Oyebowale, A. Y., & Algarhi, A. S. (2020). Macroeconomic determinants of economic growth in Africa. *International Review of Applied Economics*, 34(6), 839–857.

Rahman, M. M., Rana, R. H., & Barua, S. (2019). The drivers of economic growth in South Asia: Evidence from a dynamic system GMM approach. *Journal of Economic Studies*, 46(3), 564–577.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-6

Yormonqulova, N. (2024). Iqtisodiy o‘shish omillarini takomillashtirish va barqaror rivojlanishga erishish. *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*, 10, 109–112.

Normo‘minovna, Eshqulova Nasiba. "O‘zbekiston eksporti diversifikatsiyasining yo‘nalishlari." *Journal of Universal Science Research* 1 (2023): 599-610.